

WENDE ZINGT WINTERREISE

BOUDEWIJN TARENSKEEN MUZIEK

WILHELM MÜLLER TEKST

WENDE SNIJDER ZANG

GERARD BOUWHUIS PIANO

GERARDJAN RIJNDERS REGIE

JANINE BROGT DRAMATURGIE

JANTJE GELDOF LICHTONTWERP

**SCHOKKEND EN
FASCINEREND**

NRC

**WEERGALOOS
INDRUKWEKKEND
MUZIEK VAN NU**

‘Je moet de dingen ongewoon maken. Als ik componeer, construeer ik een probleem en dat ga ik oplossen’

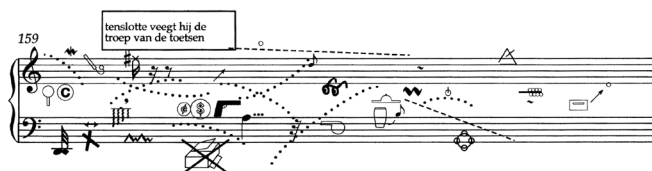
Componist Boudewijn Tarenskeen (1952) heeft een voorliefde voor bij voorbaat schijnbaar reddeloze muziektheaterprojecten: een opera over het verschijnsel opera, maar dan zonder verhaal, toepasselijk getiteld *Death and Love*. Een herschepping van en commentaar op Wagners opera *Parsifal*, minstens even heilig als de Graal waar muziek en libretto om draaien. Een door Paul Koek geënceneerd oratorium: *Mattheus Passie* waarin protagonisten emotioneel tegen elkaar en het koor opbieden als sterven ze daadwerkelijk op het operatoneel. En talloze theaterprojecten, vaak in samenwerking met regisseur Gerardjan Rijnders, met als meest recente de gecomponeerde koorteksten voor *Oresteia*, onlangs bij het Noord Nederlands Toneel.

En dan zijn eerste samenwerking met zangeres Wende, twee jaar geleden, een herschepping van Schönbergs monodrama *Erwartung*. Geen voor de hand liggend project voor een niet klassiek geschoold zangeres, maar een muzikale persoonlijkheid en een veelzijdig theaterbeest. Dat werk voor groot muziekensemble, stem en twee piano's vormde het beginpunt voor een intiemer muzikaal avontuur: een deconstructie van het fenomeen 'recital' – volgens Tarenskeen een gebeuren voor 'zangeres, pianist en bloemstuk' – aan de hand van één van de beroemdste liederencycli waar de romantische componisten uit de 19de eeuw hun ziel in uitstortten: Schuberts *Winterreise*.

De 24 liederen schreeuwen een bij uitstek mannelijk leed uit. De protagonist is een afgewezen minnaar. Van de toedracht komen we niet meer te weten dan dat in de maand mei zijn hoop op geluk hooggespannen was. Maar op het moment dat de cyclus begint, verlaat hij huis en dorp van de geliefde: alles is voorbij. Het huwelijk gaat niet door, niemand doet hem uitgeleide en mei heeft plaatsgemaakt voor een onherbergzame, gure winter vol sneeuw, ijs en eenzaamheid. Zijn tocht door de kou verloopt op het niet aflatende ritme van de voetstappen waarmee hij zich verwijdert van zijn voorbijge geluk. De tekst is een orgie van zelfbeklag, depressie, herinneringen en doodsdrijf.

Tarenskeens werk is altijd paradoxaal. Wende's teksten zijn die van een man, maar hij componeert ze voor een vrouw. Hij beschrijft in de verhouding tussen pianist en zangeres als gewelddadig en destructief, maar de moeilijkheidsgraad van zijn muziek is zo hoog, dat alleen een totale toewijding van de twee aan de muziek en aan elkaar de partituur werkelijk tot klinken kan brengen.

Tarenskeen noemt de teksten: 'lyrics' en het recital een 'performance' en een 'battle' tussen pianist en zangeres. Wende is de performer die de battle aangaat met pianist Gerard Bouwhuis. Zij stappen het avontuur in met hun eigen bagage, wensen en ambities. Ze vertegenwoordigen verschillende werelden. Ze delen een grote muzikale intimiteit en ook een agressieve afstand. Ze eisen ruimte op om hun eigen weg te gaan, om desnoods zonder de ander het einde te bereiken. Maar ze komen niet los van elkaar en blijven het podium delen; er is een verstandhouding die even hecht als concurrerend is.

Door vanuit een haat-liefdeverhouding bestaande muzikale monumenten van hun sokkel te rukken, toont Tarenskeen hun onverwoestbaarheid en herschept ze tot nieuw werk. Zo krijgt hun monumentaliteit een nieuw leven – nu – en een nieuwe identiteit: flexibel, bekritiseerbaar, irritant, tegendraads – als ware 'eye and ear openers'.

— Janine Brogt

De liedcyclus *Winterreise* voert de luisteraar mee door een ijsingwekkend winters landschap, wat zich nog maar ternauwernood in menselijke termen laat beschrijven. De protagonist wordt slechts aangeduid als 'Der Wanderer' en hij neemt de luisteraar aan de hand door zijn diepste zielroerselen, verborgen angsten en onbekende verlangens. *Winterreise* is in dit opzicht een meesterwerk van het Romantische denken, zoals dat in het begin van de negentiende eeuw langzaam terrein wint. De hang naar het onbekende, het onbereikbare en het onwereldse spreekt uit de tekst van elk lied van *Winterreise*. Deze reis is niet zomaar een reis: het is een enkele reis naar het onbekende. 'Eine Straße muß ich gehen, die noch keiner ging zurück', heet het in *Der Wegweiser*.

De tekst van *Winterreise* is van de nu vrijwel vergeten dichter Wilhelm Müller die tijdens zijn (eveneens korte) leven echter een grote populariteit genoot. Heinrich Heine, een boegbeeld van de Duitse literatuur, zei over de gedichten van Müller: 'eenvoudige gedichten, moeilijk te maken' en sprak ooit de hoop uit hij zelf nog eens in één adem genoemd zou worden met Müller.

Het mag duidelijk zijn dat *Winterreise* geen luchtig werk is geworden. Schubert schreef zelf ooit in zijn dagboek: 'Verdriet scherpt het verstand en sterkt het gemoed, terwijl vreugde zich daarentegen zelden om het eerste bekommert en het tweede verwekelijkt of frivool maakt.' *Winterreise* is te zien als een boetedoening, de laatste tocht van een stervende of zelfs de overpeinzingen van iemand die reeds onderweg is naar de dood. 'So zieh ich meine Straße dahin mit tragem Fuß, durch helles, frohes Leben, einsam und ohne Gruß'. De 'Wanderer' is niet meer of zal niet lang meer deel uitmaken van onze wereld. Zijn blik is op de verte gericht, op een naderend einde. Een blik die vertroebeld is door de overweldigende monotonie van een verblindend sneeuwlandschap, de totale eenzaamheid en een volstrekt ongewisse toekomst. Er is slechts één zekerheid: 'Jeder Strom wird's Meer gewinnen, jedes Leiden auch sein Grab.'

In *Winterreise* verlaat de reiziger de stad en trekt door de winterse natuur. Beekjes, bomen, kraaien en sneeuw bevolken zijn wereld en zijn gedachten resoneren met deze verschijnselen en hun winterse gedaante. Het eerste lied draagt de titel **Gute Nacht** en de teneur wordt direct duidelijk: 'Fremd bin ich eingezogen, fremd zieh ich wieder aus', is de eerste zin. Er is sprake van een verloren gegane liefde die door de ik-persoon een goede nacht wordt gewenst; een laatste afscheid van iemand die niet meer terug zal keren in deze wereld.

In **Die Wetterfahne** wordt de vergelijking gemaakt tussen een huis en een mensenhart: 'Der Wind spielt drinnen mit den Herzen/Wie auf dem Dach, nur nicht so laut.'

In **Gefrorne Tränen** vallen bittere tranen die onmiddellijk bevrozen in de ijzige lucht: zelfs het verdriet mag niet stromen maar stolt direct.

In het vierde lied, **Erstarrung**, is de 'Wanderer' op zoek naar de sporen van een wandeling met zijn geliefde die hij ooit op die plek maakte. Tevergeefs: de tijd heeft de sporen uitgewist en de herinnering blijft onbereikbaar door de sneeuw.

Ook in **Der Lindenbaum** wordt de ik-persoon weer geconfronteerd met herinneringen aan vroegere, liefdevollere tijden. In de schaduw van de boom droomde hij menig droom en in de boombast kraste hij ooit de naam van zijn geliefde.

Wasserflut brengt de bevroren tranen van daarnet nog even in herinnering: de hete tranen worden opgenomen door de sneeuw en vervolgen hun weg naar de beek.

In **Auf dem Fluße** leren we vervolgens dat de wilde stroom van deze beek tot stilstand is gekomen. De 'Wanderer' vraagt zich of of zijn hart zich herkent in de roerloze waterstroom.

Met het achtste lied – **Rückblick** – versnelt de protagonist de vlucht die deze reis in feite is. Niet meer omkijken, niet meer terug: 'Es brennt mir unter beiden Sohlen'.

In **Irrlicht** realiseert de 'Wanderer' dat alle wegen die het leven biedt, doelloos zijn. Het leven als een zinsbegoocheling die onherroepelijk naar de dood leidt.

Rast biedt de 'Wanderer' een tijdelijke verpozing van zijn reis. Maar zijn ledematen rusten niet uit: hij voelt slechts de brandende pijn van zijn verwondingen.

Dan lijkt er licht aan de horizon te verschijnen: **Frühlingstraum** – de reiziger beschrijft zijn droom. Dan wordt hij wakker en is het koud en donker; de muziek wordt dramatisch en zwaar. Het is een droom uiteraard, en de reiziger beseft dat hij het geluk alleen nog daarin zal kunnen vinden.

In **Einsamkeit** drijven de wolken langzaam voorbij en de reiziger beklagt zich. Als de storm maar zou opsteken, zou zijn ellende niet zo erg zijn. De reiziger raakt verder op drift en in zichzelf gekeerd: slechts in barre omstandigheden voelt hij zich zelf nog thuis. Het licht en de luchtigheid van de wereld is niet meer zijn thuis.

In **Die Post** komt de postkoets voorbij en doet het hart van de reiziger opveren. Maar helaas: er is geen brief voor de reiziger: 'Was drängst du denn so wunderbarlich, Mein Herz?'

Der greise Kopf toont de wereld en de ik-persoon in hun gezamenlijke ouderdom: de rijp vormt een grijze waas over zijn hoofd. De reiziger vraagt zich af hoever hij nog van de dood is: 'Wie weit noch bis zur Bahre'.

In **Letze Hoffnung** verdwijnt de laatste hoop mét het vallen van het laatste boomblad.

In **Die Krähe** is de kraai met de reiziger uit de stad vertrokken: hij staat symbool voor de onvermijdelijke dood van de ik-persoon: 'Krähe, laß mich endlich seh'n/Treue bis zum Grabe!'.

Im Dorfe start met het verre geblaf van honden in de nacht. De reiziger trekt voorbij aan een dorp en mijmert over de dromen die de bewoners van het dorp op dat moment hebben. Zelf is hij 'alle dromen voorbij'.

De vereenzelviging van de hoofdpersoon met zijn omgeving vindt een nieuw hoogtepunt in **Der stürmische Morgen**. 'Mein Herz sieht an dem Himmel gemalt sein eigenes Bild/es ist nichts als der Winter.'

In **Täuschung** verleidt een lichtschijsel de 'Wanderer' en voert hem naar het waanbeeld van een warm huis 'Und eine liebe Seele drin'.

In het contemplatieve **Der Wegweiser** vraagt de reiziger zich af welk verlangen hem drijft op deze tocht waarvan niemand ooit terugkeerde.

De ik-persoon denkt dat hij reeds aan zijn einde is gekomen, maar in **Das Wirtshaus** (de herberg) is nog geen plek voor hem; de herbergier wijst hem de deur en hij zal zijn weg nog moeten vervolgen – dodelijk verwond als hij is.

In **Mut** wordt het einde van de reis voelbaar: met hernieuwde energie vervolgt de reiziger zijn tocht: hij voelt niets meer, hoort niets meer, maar klaagt niet en omarmt zijn lot: 'Lustig in die Welt hinein Gegen Wind und Wetter'.

In **Die Nebensonnen** is het leed bijna geleden. Gedragen en gelaten aanvaard de protagonist het feit dat hij het duister moet verkiezen boven het zonlicht.

Der Leiermann is het laatste lied uit deze cyclus en het dramatische hoogtepunt van deze bizarre tocht.

De orgeldraaier speelt, terwijl hij blootvoets op het ijs staat. Deze orgeldraaier bevindt zich niet meer in onze wereld en de reiziger vraagt zich af: 'Wunderlicher Alter, soll ich mit dir gehen?' Een éénmalige tocht is tot een einde gekomen en de lente keert nooit meer terug...

— Geert van Boxtel

WINTERREISE – LIEDTEKSTEN EN VERTALING

Hier vindt u de complete originele tekst van Wilhelm Müller en een Nederlandse vertaling: www.gopera.com/winterreise/songs/
> Translations > Dutch > Show text

BIOGRAFIEËN

Boudewijn Tarenskeen schrijft voor verschillende ensemble- en orkestbezettingen, componeert kamermuziek, liederen en filmmuziek. Hij verdiept zich graag in volgens hem 'comateuze' genres als de opera, het oratorium, het monodrama en, met *Winterreise* (2014), het recital. Voor zijn *Mattheus Passie* ontving hij de Matthijs Vermeulenprijs 2009.

Singer-songwriter Wende (Sniijders) ontving een Gouden Harp voor haar lef en drang naar vernieuwing en voor het brengen van theater naar het popcircuit. Wende zong in 2012 Tarenskeens versie van Schönbergs monodrama *Erwartung*, uitgevoerd met het Nederlands Kamerorkest.

Pianist Gerard Bouwhuis is gespecialiseerd in eigentijds repertoire. Veel Nederlandse componisten hebben nieuw werk voor hem geschreven. Bouwhuis is docent hedendaagse muziek aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag.

Gerardjan Rijnders is regisseur, acteur en auteur. Hij was artistiek leider van het Zuidelijk Toneel Globe en van Toneelgroep Amsterdam. Rijnders en Tarenskeen werken sinds de jaren '80 met regelmaat samen. In februari 2014 ging hun trilogie *Oresteia* in première, een productie van het Noord Nederlands Toneel.

Janine Brogt is dramaturg, vertaler en schrijver van muziektheater- en operalibretti. Zij schreef o.a. *Persians* voor Boudewijn Tarenskeen. *Raaff* en *Waiting for Miss Monroe*, van componist Robin de Raaff, gingen beide in wereldpremière bij de Nationale Opera.